

САМУР

№ 5(342) 2020-йисан 15-август

1992-йисан январдилай акъатзава

Цийивилер

www.samurpress.net

ЧИ ХУЪРЕР

ЦИН ГЪАМБАРХАНАЯР

Эхиримжи йисара гзаф уьлквейра хъиз, Азербайжандани са бязи хуърерин агъалийри хъвадай цикай къитвал чугвазва. Цин игътиятрикай къенятдив менфят къачун патал гзаф уьлквейрин пеше-

кара дагъдин вацарин ятар кватунин тежриба геъеншдиз кардик кутуна абурукай къилин игътияжар патал дуздаказ менфят къачудай рекъерихъ гелкъвезва. Гила Азербайжандин пешекаррини дубнядин и хъсан тежрибадиз старт ганва. Республикадин Президент Илгъам Алиеван серенжемдалди, дагъдин вацарин ятар рельефдив къадайвал кватлдай мумкинвал гудай 10 цийи цин гъамбархана эцигна кардик кутада. Абура агъадик галай цин гъамбархана я: Элижанчай, Къудялчай, Велвелечай, Къарачай, Къусарчай, Агъсучай, Туърянчай, Енгижечай, Вилешчай, Зеемчай.

И цин гъамбарханайри республикада цин къитвал арадай акъудунин кардик пай кутада.

ПАРК КАРДИК КУТУНА

Къуба райондин Зардаби посёлкди эхиримжи къад йисуз акъалтай чклайвилелай аваданвилехъ геъенш камар къачунва. Инаг абад авуник чкадин агъалийри хъиз, гъукуматди ва карчийрини чпин пай кутазава.

Мукъвара посёлкда Азербайжандин милли журналистикадин бине кутур, 1875-йисуз «Экинчи» газет чапдай акъудай чехи камалэгъли Гъасан бег Зардабидин твар ганвай парк кардик кутуна. Щудралди тарарни цукверин валар цана, къилий-къилди абаднавай и чкада инсанри хъсандиз ял ягъин патал шегъердин паркуна авай хътин къулайвилер арадал гъанва. Паркуна Гъасан бег Зардабидин зурба гуьмбет эцигнава. Ам туькуьрнавайди Шихали Тагъмазов я.

МЕКТЕБ ХКАЖДА

Исмаиллы райондин Сумаггаллы хуър эхиримжи йисара инин юкъван мектеб акъалтларай аялри къазанмишай агалкъунралди вири республикадиз сейли хъанва. Гъар йисуз гзаф сумаггалвиар чехи баллар къазанмишна республикадин чара-чара ВУЗ-рик экечзава. И мектебда кваллахзавай тежрибалу муаллимрин хъсан суракъар яргъаризни чкланва. Гъа и агалкъунар себеб яз Азербайжандин Президент Илгъам Алиева гъа хуре 264 чкадин юкъван мектебдин дарамат эцигун патал Президентдин игътиятдин фондунай 1 миллион манат пул чара авун патал серенжем къабулнава. 2021-йисуз кардик кутуна кланзавай и дарамат патал Президентди талукъ тешкилатриз тапшуругъар ганва.

Кцлар райондин Чехи Муругъ хуър Шикил чугурди: Рамил Алхас

ХАЛКЪДИН ШАИРРИЗ ГУЪМБЕТ

Алай йисан 4-августдиз Дагъустан Республикадин Гъукуматдин къил Артем Здунова Дагъустандин халкъдин шаирар тир СтIал Сулейманазни Абуталиб Къафуроваз эцигнавай гуьмбет ачухунин шад мярекатда иштиракна. Ам Дагъустандин Къенепатан Крарин Министерстводин дараматдин вилик квай багъда хкажнава.

Гуьмбетдин авторар Россиядин Федерациядин лайихлу художник, Дагъустандин скульптор Али Мегъамедов ва адан хва Мегъамед я. Абуру гуьмбетдал зур йисалай гзаф вахтунда зегъмет чугуна.

Скульптура-монумент гъар садан фикир желбдайд хъанва. Халкъдин кве шаир, чан алайбур хъиз куьсридал ацукъна верци ихтилатдик ква. Мадни лагъайтла, абура гъа багъда авай чпин дуст, халкъдин шаир Гъамзат Цадасадал (гуьмбет) къил чугваз атанва.

Дагъустандин халкъдин кве

шаирдиз гуьмбет эцигдай меслятдал Шегъердин къилин майдандал физвай и багъда гуьнгуьна кухтунин кваллахар къиле тухудайла атанва и кар лайихлувилелди къилиз акъудна. Са гафни авачиз, ихътин

зурба эсерри акъалтзавай несилдик ахлакъдин, марифатдин, ватанпересвилин, ватандашвилин руьгъ кутаз куьмек гуда.

Гуьмбет ачухардай мярекатдал

А.Здунова ихътин теклиф гайи КъКМ-дин къилиз разивал къалурна. Ада лагъана:

- Дагъустандин халкъдин шаирар неинки чи республикадиз, гъакI Россиядиз ва къецепатан уьлквейризни сейли я. Суварар къиле тухудайла, чи республикадиз гзаф мугъманар, туристар илифзава. И багъдиз атайла, абуруз дагъларин уьлкведин чехи тарихар, къени крар аквада. Дагъустан мугъманрал рикI алай макан хъиз, зурба шаиррин ватанни я. Чна ийизвай ихътин хъсан краралди гъар са касдиз Дагъустан ачухарзава.

Шад мярекатдал республикадин къенепатан крарин министр Абдурашид Мегъамедов, Махачкъала шегъердин администрациядин къил Салман Дадаев, Дагъустандин хъйрагрин кватгалдин къил Мегъамед Агъмедов, халкъдин шаиррин веледар, хтулар, птулар рахана. КватI хъанвайбуру гуьмбетдал цуквер эцигна.

СТИАЛ СУЛЕЙМАНА ЛАГЪАНАЙ...

Са бязи инсанрин гъараз,
Тежез акъахун я тараз,
Вич пуд туьлек хъайи катраз
Пехърекай мида жедайд туш.

***

Фикир ийиз жуван къулав,
Ацукъ акъул кватIна къвалав,
Са затI вич бинедай чулав,
Чуьхвена лацу жедайд туш.

Фагъумзава за ви крар,
Цаварик кутаз жеч гуарар.
Ламран винел чергес пурар, –
Балкандивди тай жедайд туш.

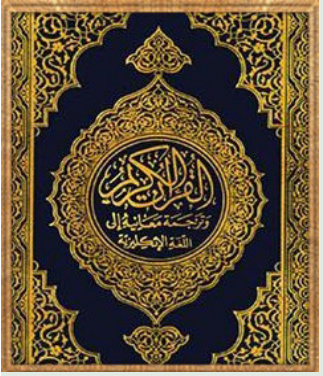
***

Я кеш тийижиз, я кафал,
КIвенкI авуна рахаз кIуфал,
Сел къведайла вацIун рувал
Архайинз къаткиз жедайд туш.

Чизмач инсан ақуналди,
Гафар зурбаз рахуналди,
Чакъалри, кIватI жез, хъуналди,
Куьрдин вацIай яд кими жеч.

***

Тум кафалда авай рагъул
Ахмакъдав чIугваз жедач къул,
Жуваз авай тIимил акъул,
Авачирдаз пай жедайд туш.

QURAN HAQQA YÖNƏLDİR

Əziz oxucular! Redaksiyamıza göndərdiyiniz bəzi məktublarda Müqəddəs Quranı, İslam dinini öyrənmək istədiyinizi, bununla əlaqədar qəzetdə yeni rubrika görmək arzusunda olduğunuzu bildirsiniz. Çoxsaylı müraciətlərinizi nəzərə alaraq "Quran haqqə yönəldir" rubrikası altında İlahi Kitabın insanlara çatdırmaq istədiyi dərin mətləblər, onun maraqlı məziyyətləri, böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti, Allahın müdrik vəhyləri, Mühəmməd Peyğəmbərin (ona Allahın salavatı və salamu olsun) dilindən vurğulanan nəsihətamiz fikirlər barədə söhbət açacağıq.

Allahın ramazan ayının min aydan xeyirli sayılan Qədr gecəsində Peyğəmbərinə (ona Allahın salavatı və salamu olsun) nazil etdiyi Quranda deyilir: "Biz Kitabı sənə yalnız ona görə nazil etdik ki, onlara itilafda olduqları şeyləri bəyan edəsən və bu, mömin camaat üçün doğru yol göstərən rəhbər və mərhəmət olsun". (ən-Nəhl, 64). Digər ayədə bildirilir: "Bu Quran doğru yol göstərən rəhbərdir. Rəbbinin ayələrini inkar edənləri ən pis üzücü əzab gözləyir". (əl-Casiyə, 11). Nəhayət, başqa bir ayədə deyilir: "Biz bu Quranda insanlar üçün hər cür məsəllər çəkdik ki, bəlkə, düşünüb dərk edələr". (əz-Zumər, 27). Bütün bunlar Quranın insanların həyatda doğru yol tutmasından ötrü böyük tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olduğunu sübut edir.

Materialları akademik Ziya Bünyadovun və professor Vəsim Məmmədəliyevin Quranın Azərbaycan dilinə ilk tərcüməsindən, həmçinin Mədinə İslam Universitetinin məzunu, uzun illər İslam ədəbiyyatının tərcüməsi sahəsində təcrübə keçmiş, ərəb dilindən bir sıra əsərlər tərcümə etmiş Əlixan Musayevin Müqəddəs Quranın Azərbaycan dilinə yeni tərcüməsindən yararlanmaqla hazırlamağı qərara almışdır.

YAXŞI ƏMƏLLƏR

Quran pis işlər görməyi qadağan edir, insanları yaxşı əməl sahibləri olmağa çağırır. Yaxşı əməl sahibləri kimlərdir? Müqəddəs Kitabda yazılıb: "...Yaxşı əməl sahibləri Allaha, Axirət gününə, mələklərə, kitablara, peyğəmbərlərə iman gətirən, sevdiyi malı qohum-əqrəbəyə, yetimlərə, kasıblara, müsafirələrə, dilənələrə və kölələrin azad edilməsinə sərf edən, namaz qılıb zəkat verən, əhd bağladığıda əhdlərini yerinə yetirən, sıxıntı və xəstəlik üz verdikdə, habelə döyüşdə səbir edən şəxslərdir..." (əl-Bəqərə, 177).

Yaxşı əməl sahibləri olmaq üçün insanlar ilk növbədə günah işlərə son qoymalıdır. Xüsusən də böyük günahlardan çəkinmək vacibdir. Böyük günahlar doqquzduz: Allaha şərik qoşmaq, adam öldürmək, cihaddan qaçmaq, ismətli qadına böhtan atmaq, sələm yemək, yetimin malını mənimsəmək, məsciddə günah işlətmək, dini məsxərəyə qoymaq və valideynlərin üzünə ağ olub onları ağlatmaq.

İnsan hansı əməllərin yaxşı, hansıların isə pis olduğunu ayırd etməlidir. Bununla əlaqədar bəzi müdrik kəlamları yada salmaq yerinə düşər.

Peyğəmbər (ona Allahın salavatı və salamu olsun) demişdir:

– İnsanlara rəhm etməyən kimsəyə Allah rəhm etməz. Rəhm edənlərə Mərhəmətli Allah rəhm edər. Yerdəkilərə rəhm edin

ki, göydəki də sizə rəhm etsin.

– Doğruluqdan əl çəkməyin! Çünki doğruluq yaxşı işlərlə bərabərdir və hər ikisi insanı Cənnətə aparır. Yalandan çəkinin! Çünki yalan günah işlərlə bərabərdir və hər ikisi insanı Cəhənnəmə aparır. Allahdan salamatlıq diləyin. Çünki kimsəyə yəqinlikdən sonra salamatlıqdan daha xeyirli şey verilməmişdir.

– Zənnə qapılmaqdan çəkinin! Çünki zənn ən yalan söhbətdir. Casusluq etməyin, bir-birinizlə rəqəbat aparmayın, bir-birinizə arxa çevirməyin, bir-birinizə nifrət etməyin. Ey Allahın qulları, qardaş olun!

– Yalnız iki şəxsə həsəd aparmaq olar. O şəxsə ki, Allah Quranı öyrətmiş, o da onu gecə-gündüz oxuyur. Ona baxıb demək olar ki, kaş mənə də Quran oxumaq öyrədiləydi, mən də onun kimi oxuyardım. Bir də o şəxsə ki, Allah ona var-dövlət bəxş etmiş, o da onu lazımı yerlərə Allah yolunda xərcləyir. Ona da baxıb demək olar ki, kaş mənə də bu cür var-dövlət veriləydi, mən də onun kimi xərcləyərdim.

– İnsanlara təşəkkür etməyən şəxs, Allaha da şükür etməz.

– Yaxşı işlər pis əməlləri silib aparır.

– İslamda daha xeyirli olan kasıba yemək vermək, habelə tanıdığına və tanımadığına salam verməkdir.

– İki nemət vardır ki, insanların çoxu onları layiqincə qiymətləndirmir – sağlamlıq və boş vaxt.

Göründüyü kimi, Quran insana onun həyatda tutduğu yolun doğru olub-olmadığını göstərməkdir. Quran haqqı haqq kimi, batili batil kimi üzə çıxardan, insanları pis əməllərdən, yanlışlıqlardan uzaqlaşdırıb haqqə yönəldəndir.

Hazırladı: M.MƏLİKMƏMMƏDOV

«МАГЫИ ДИЛБЕР» РИКІЯЙ ХЪАНА

И ишкьара «Магыи дилбер» тIвар гана ютуб каналдиз акьудай куьруь форматдин лезги фильмди килигзавайбурун фикир вичел желбнава. Фильмдин чIал адетдинди ваь, шишдинди хьунухь ин-

санриз хьсандиз эсернава. Ам Седакьет Керимовади вичин «Магыи дилбер» поэмадин бинедаллаз туькIуьрнавайди я. Лезги халкьдин фольклордин зурба чешне тир, дегь чIаварин и кьисадиз талукьарнавай проект «Сувар» ансамблдин маничи Жемила Заловади лугьузвай халкьдин маниди генани марагьлу авунва. Кьилин ролар тамамарзавай Ромеля Султалиевади ва Расул Хамедова вирибурун рикIер рамна.

Фильмдин гзаф сегьнеяр КIуьр райондин Манкьулидхуьр ва КьенервацI хуьрера чIугунва. Манкьулидхуьруьнвиьри фильмда иллаки муькуьвай иштиракна. РикI ахьайдай кар ам я хьи, и проектди чпихь алакьунар авай гзаф жегьилар винел акьудна. Абурукай Анжела ва Диана Хаспаладовайрин, Севинж ва Анора Мамедхановайрин, Везирхан Сафаралиеван ва масабурун тIварар кьаз жеда.

Фильмдин режиссер ва текст Келзавайди Седакьет Керимова, оператор Фаик Агьмедов, монтаж авурди Анна Гьасанбегова я. Агьадихь чна Келдайбурун фильмдикая фикирар гуьва.

Фильм заз пара бегенмиш хьана, вучиз лагьайтIа Бакудин юкьни-юкьвал итимди хьиз викIегьдиз чIал хуьзвай, адан далудихь галай лап зурба даях я вун, Седакьет. Фильм сифтени-сифте ваяна лугьузвай жавагьиррилай эгечIзава. Гьикьван хьсан кьазва и алай девирдив лезгийрин. Фильм дяведиз фена ватан хуьзвай жегьилди хьиз, сифте кьилелай эгечIна эхирдал кьведалди ви шишри кьиле тухванва. Баркалла чIалан мягькем хци велед! Сюжет чи халкьдин адетрин кимивилер кьалурун я. Амни кьугьваз-вайбуру лап хьсан кьалурнава. Хьсан устад-вилелди чи халкьдин рикI алай маниярни кутуна туькIуьрнава. Икьван хьсан кIвалах кьилиз акьуднавайбурухь. Зурба агалкьунар хьунал зун шад я. Сагьрай куьн вири!

Фаида ГЪАНИЕВА,
филологиядин илимрин доктор,
Магьачкьсала

Заз «Магыи дилбер» фильмдин вири иштиракчийриз, ам арадиз гьанвай инсанриз рикIин сидкьидай баркалла лугьуз кIанзава. Дерин мана авай эсер хьанва. Са сеферда килигна адаз кутугай кьимет гунн четин я. Гьар гьилера килигайла, анай цийи фикирар, цийи делилар жагьизва. Им фильм арадиз гьанвай режиссердин бажарагь я. Заз аквазвайвал, фильмдин игит Магыи девирдин кIлай адетрин, чIуру кьилихрин лукI жезвач. Эсер алай девир патални метлеблуди хьанва. Алай девирдани девлетдихь галтугзавайбуру тIимил туш. Гададиз свас жагьурдайла девлет, арха авайдахь кьекьезва. Рушан патайни гьакI я... Халисан муьгьуббат ама лугьузвани куьне? Эхь, ам гьар де-

вирда хьанвайди я, гилани ама. И фильм алай девирдин жегьилризни таьсир ийидайди я. Аферин кьез!

Гуьзел МЕЖИДОВА,
Дагьустандин СтIал Сулейманан район

«Mahi dilber»ə görə sizə təşəkkürlərim sonsuzdur, möhtəşəm filmə görə təbrik edirəm sizi, Sədaqət xanım! Kövrələrek baxdım, doymadım, təkrar-təkrar baxdım. Filmün iştirakçılarını alqışlayıram, uğurlar diləyirəm sizlərə! Gözəl insanlar, sizə sağlamlıq canla uzun ömür, xoşbəxt həyat, bol-bol sevinc, möhkəm dostluq, birlik arzulayıram. Uğurlarınız bol olsun!

Nəzakət ƏLİYAROVA
Qusar rayonu, Ukur kəndi

Хьсан фильмдай пара кьван сагьрай куьн. РикI ахьайдай, руьгь хкаждай фильм хьанва. Лезги тават Ромеляди вичин роль тамамаруникай иллаки хуш атана заз. Кьез мадни чIехи агалкьунар тIалабзава за. Ихьтин фильмар чахь мадни пара хьурай.

Севиля ИСАЕВА

Получила большое удовольствие от просмотра фильма, от постановки. Жаль, что очень печальная история. Но и такие истории имели место в жизни. Успехов и процветания в любимом деле!

Барият КАМАЛДИНОВА,
г. Красногорск, Московская область

Фильм пара хьсан акьатнава. Кьилин ролар тамамарзавай актерарни хьсан-

диз хьанва. «Магыи Дилбер» мани Жемила Заловади лезги халкьдин руьгьдив кьадайвал иердиз лугьузва. За фильм чIугуна чи рикIер шадарнавай коллективдиз мадни чIехи агалкьунар тIалабзава. Югь а югь хьурай, куьруь форматдин фильмар яргьи форматдин фильмриз элкьуьрай.

Надир АЛЕСКЕРОВ

За са нефесдал, яклариз зуз акьатиз-акьатиз килигна... Супер! Сагь хьурай куьн, фильм туькIуьрайбуру!

Васиф ГЪАСАНОВ,
Ярославль

Чудесно как и все, к чему вы приложили руку, Седает ханум, спасибо за фильм. Получила большое удовольствие от чтения произведения, от исполнения Джамили Заловой, от родных пейзажей. Дальнейших успехов вам!

Бесира АГАЕВА,
Сумгаит

Зун пара кьван шад я, вучиз лагьайтIа са сеферда хьайитIани ихьтин фильмдиз маса чIалал ваь, жуван чIалал килигун заз кьисмет хьана. Им фадлай зи руьгьдин тIалабун тир. Завай гила регьятдаказ ял ягьиз жеда. И кадрияр арадал гьун патал азият чIугуьвай гьар са касдиз за рикIин сидкьидай чандин сагьвал тIалабзава. Фильмдик са гьалатIни квачир, кьилий-кьилиз хьсан тир. Кьез виридаз вилик галай проектра агалкьунар хьурай.

Эмин НЕМАТОВ

LƏZGİ QAÇAQLARI

YAXUD ONLARI QARALAYANLARA CAVAB

(Əvvəli qəzetimizin 10 iyul 2020-ci il tarixli sayında)

Hacı əfəndi 1918-ci ilin mayında 300 qaçaqla Qubanın Digah kəndi ətrafında erməni qoşunları ilə döyüşən ləzgilərin köməyinə gəlmişdi.

Avqustun 25-də Smur, Kurxür və Alıdxür kəndlərinin silahlı dəstələri Xiv və Qurah rayonları istiqamətində, Butxür, Şixidxür, Ullu Qatağ və başqa kəndlərin dəstələri isə şərq istiqamətində dairənin mərkəzi olan Qasımxürü əhatə etdilər. Denikinin hərbi hissələrini mühasirəyə alan ləzgilər Küre dairəsinin rəisi polkovnik Yumaşev və qarnizonun rəisi polkovnik Sxirtladzeyə ultimatum verdilər: "Könüllü surətdə, atışmaya yol vermədən getsəniz, sizə toxunmarıq; bu şərtə əməl etməsəniz hamınızı məhv edərək". (Bax: **Yenə orada, səh.31**)

Dərbənddən kömək çağıran Sxirtladze vaxtı uzatmağı qərara alır və ləzgilərə bildirir ki, onlar bir şərtlə Qasımxürü tərk edə bilərlər. Ya denikinçilərə bütünlüklə öz silahları ilə, ya da silahların bir hissəsini təhvil verməklə icazə verilsin, yəni əsgərlər silahsızlaşdırılsa da, zabitlərin silahlarına və atlarına toxunulmasın. Hacı əfəndi bunun hiylə olduğunu başa düşərək, Sxirtladzenin şərtini qəbul etməməyi məsləhət gördü.

Lakin iki gündən sonra qarnizon rəisi ləzgilərin ultimatumunu qəbul etdi və bildirdi ki, Belici qəsəbəsində təhlükəsiz geri çəkilməkdən ötrü onlara dairənin nüfuzlu adamlarından 40 nəfər girov verilsin. Polkovnik ona görə belə tələb qoymuşdu ki, Beliciyə kimi geri çəkilsə, orada Dərbənddən gələn hərbi hissələrlə birləşər və girov götürülənləri qabağa verərək, yenidən Küre dairəsinə ələ keçirər. (Bax: **Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin Arxivi, fond 1, siyahı 15, iş 651**). Hacı əfəndi bu hiyləni də başa düşür və öz qaçaqları ilə mühasirə xəttini daha da sıxlaşdıraraq, hücumu hazırlaşır.

Bu vaxt Dərbənddən qarnizonun köməyinə təpədən-dırnağadək silahlanmış 1000 kazak gəlir. Hacı əfəndinin dəstəsi düşməyə hiss etmədən geri çəkilir və kazakları Ağa Stal kəndindən irəli buraxır. Burada ləzgilər hər tərəfdən qəfil hücumu keçəndə kazaklar və əsgərlər özlərini itirərək xeyli itki verir. Əlbəyaxa döyüş zamanı qarnizonun əsas qüvvəsi darmadağın edilir, qalan hissəsi Mamraç kəndi yaxınlığında mühasirəyə alınaraq silahsızlaşdırılır. Yaxşı silahlanmış düşməyə qarşı tüfəng və xəncərlərlə döyüşən ləzgilər qalib gələrək, qənimət kimi 1800 tüfəng, 2 milyon patron, bir neçə pulemyot ələ keçirirlər. (Bax: **Край мыслителей и поэтов. Махачкала, 2019, с.31**).

Avqustun 28-də silahlı kəndlilər və qaçaqlar Denikinin hərbi hissələrinin qalıqlarını da darmadağın edirlər. Dairənin rəisi polkovnik Yumaşev və onun köməkçisi Gellinski öldürülür, polkovnik Sxirtladze əsir alınır. T.Yüzbəyovun və A.Akimovun Levaşa qiyamçılara göndərdikləri məktubda deyilirdi: "General Denikin əhalinin iradəsinə zidd olaraq Dağıstanı ələ keçirmiş, burada öz qayda-qanunlarını işə salmış, dağıstanlılardan 10 min əsgər və iki milyon manat toplamağı əmr etmişdir.

Bundan əlavə o, öz kazaklarına adamları soymağa, onların paltar və ayaqqabılarını, silahlarını əllərindən almağa imkan vermişdir.

Kazaklar qadınlarla qeyri-insani davranır, heç bir araşdırma aparmadan dinc insanları həbs edirdilər. Kazakların vəhşiliyini görən Küre dairəsinin əhalisi avqustun 24-də Qasımxürə hücum çəkdi. Burada 260 kazak 8 pulemyotla keşik çəkirdi. Altı günlük gərgin döyüşlərdən sonra biz onlara qalib gələrək silahlarını və pulemyotlarını ələ keçirdik, 60 nəfəri əsir aldığımız. Qalanların hamısını döyüşdə qırdığımız. (Dağıstan Vilayət Partiya Komitəsinin Arxivi, fond 1, siyahı 15, iş 651).

Ləzgi qaçaqlarının gücünü hiss edən Küre dairəsinin rəisi podpolkovnik Kuşelyov hələ 1905-ci ildə onları "quruluşu lərzəyə salanlar" adlandırmışdı.

QURULUŞU LƏRZƏYƏ SALANLAR

Ötən əsrin əvvəllərində Cənubi Dağıstanda və Şimali Azərbaycanda çar hökumətinin yerli orqanlarını lərzəyə salan qaçaq dəstələrinin sayı getdikcə çoxalırdı. Dağıstanda Kiri(Kіри) kəndindən olan Bubanin, qasımxürlü Hacı əfəndinin və İdrisin, quraqlı Xanməhəmmədin,

Lutkun Əhmədin, Qaçaq Əbilin, quruşlu Əmiraslanın, axtılı Babaxan Nuriyevin, Şimali Azərbaycanda qubalı Sultanın, çağarlı Gireyin və Əlinin, avaranlı Abdulmanaf Abdulkərimovun, xaçmazlı Ləzgi Məhəmmədin, düztahirli İdrisin, kuzunlu Rəsulun qaçaq dəstələri, həmçinin Hatəm ağa Çağarvinin və Möhübeli əfəndi Kuzunvinin silahlı dəstələri çar əlaltılarına qarşı mübarizə apararaq böyük qüvvəyə çevrilmişdi.

Adı Qafqazın məşhur qaçaqlarından olmuş Dato Tutaşxiya ilə birgə çəkilən Bubanin igidlikləri haqqında o vaxt Almanyanın və İngiltərənin qəzetləri bir neçə məqalə dərc etmişdi. Rusiya İmperiyasının Xarici Siyasət Arxivinin materiallarından məlum olduğu kimi, Bubanin dəstəsi təkcə 1905-ci ildə döyüşlər zamanı 126 çar əsgərini öldürmüş, 200 əsgər və zabiti ağır yaralamış, 30 nəfəri əsir almışdı. İngiltərənin "Star" qəzetinin yazdığına görə rus imperatoru II Nikolay Qafqazda ona daha çox təhlükə yaradan Bubanin həbs olunmasından ötrü çox böyük pul mükafatı təyin etmişdi. Dağıstanın general-qubernatoru isə Bubanin öldürəne 10 min manat qızıl pul verəcəyini bildirmişdi. Eyni zamanda o, quraqlı Xanməhəmmədin ələ keçirilməsi üçün 7 min manat, Lutkun Əhmədin və Qaçaq Əbilin tutulmasından ötrü birlikdə 10 min manat qızıl pul ayırmışdı.

Başda Qafqaz canişini olmaqla çar məmurlarının bütün səylərinə, güc tətbiq etmələrinə, mükafat ayırmalarına baxmayaraq, igid qaçaqları ələ keçirmək

mümkün olmurdu. Çünki yoxsul əhali onları yaxından dəstəkləyirdi. Arxiv materiallarının heç birində, hətta çar məmurlarının raportlarında belə ləzgi qaçaqlarının yoxsulları incitdiyi göstərilir. Əksinə, məmurlar sənədləri düşmən mövqeyindən tərtib etsələr belə, qaçaqların igidliyini və ədalətli hərəkətlərini nəzərə çarpdırmağa məcbur olmuşlar. Bununla əlaqədar bir tarixi sənədi misal gətirmək kifayətdir.

TARİXİ SƏNƏD

Küre dairəsinin rəisi podpolkovnik B.Kuşelyovun Dağıstan vilayətinin hərbi qubernatoruna raportu 7 dekabr 1906-cı il

Mənə həvalə olunmuş Küre dairəsindəki vəziyyət barədə Siz zati-alilərinə məlumat verməyi xidməti vəzifəm hesab edərək aşağıdakıları bildirim: Son vaxtlar qaçaq dəstələri, xüsusən də onlardan ən mühümü və cəsarətli sayılan, iyirmidən çox qaçağı birləşdirən kürelə Bubanin dəstəsi gündəngünə daha çox təhlükə törədir. Buba öz dəstəsi ilə poçt yollarında sərbəst hərəkət edir, gəlib-gedənləri saxlayır, kimi istəsə soyur, açıqcasına kəndlərə hücum çəkir və rahatcasına çıxıb gedir. İndi Buba, ümumiyyətlə, gizlənmir. Çünki o qədər güclüdür ki, heç kəsdən qorxmur.

Son vaxtlar Dağıstan süvari polkunun komandaları iki dəfə Bubanin dəstəsi ilə atışsa da, qaçaqları xeyli gülləyə tutsa da, nəticəsi olmayıb. Əgər indiyə kimi poçtun talan olunması halları baş verməyibsə, bu, ona görədir ki, Buba poçtu gətirənlərə rəhm edir, onlara zərər yetirməyi özünə layiq bilmir. Şübhəsiz, nəinki poçtu mühafizə edən iki nəfər atlı milis, hətta on və daha çox silahlı da Bubanin yaxşı silahlanmış və yüksək döyüş qabiliyyətinə malik dəstəsinə müqavimət göstərə bilməz. Ehtimal ki, Dağıstan milisinin süvari dəstəsi qaçaqlarla döyüşməyə səy də göstərməz.

Buba xidməti vəzifələrini yerinə yetirən adamlara toxunmur. Elə hallar olub ki, o, belə şəxsləri saxlayıb və sorğu-suala tutduqdan sonra buraxıb. Hakimiyyətin tam gücsüzlüyünü görən dairənin əhalisi onun kömək göstərə biləcəyinə inanmır və qaçaq dəstələrini özünün təhlükəsizliyinin təminatçısı hesab edir. Bizə etibar etməyən insanlar indi həvəslə qaçaq dəstələrinə qoşularaq onların sayını artırır, dəstə başçıları isə ehtiyatda saxladıkları silahlarla təzə gələnləri silahlandırır. Hətta varlılar da bu dəstələrin himayəsində olmağa çalışır və beləliklə qaçaqların əməllərini ört-basdır edir, onlarla əlbir olurlar. Dairənin hakimiyyəti alçaldılmış və təhqir olunmuş vəziyyətdədir. Biz yaxşı başa düşürük ki, qaçaqlar bizə toxunmamaqla üzərimizə minnət qoyurlar.

Xidmətlə bağlı dairəyə gəlib-gedən idarə işçiləri çıxılmaz vəziyyətdədir... Eyni zamanda hər birimiz anlayırıq ki, əgər qaçaq dəstələri yaxşı silahlanmış süvari polkunun komandaları ilə cəsarətlə döyüşə atılırsa, onlardan ötrü bizim müqavimət göstərə bilməyən milis mühafizə dəstələrimiz heç nədir. Belə vəziyyətdə dairəyə hər hansı bir xidmət dəstəsinin göndərilməsi mənasızdır. Biz tam köməksiz olduğumuzu hiss edirik və ələcsiz qalmışıq.

Müəffər MƏLİKMƏMMƏDOV (Ardı var)

КВЕЗ ЧИДАНИ?

«ИСКАНДЕРАК» ПАЙ КУТУНА

Бязи пешекарри лугъуз-вайвал, лезги алим Идрис Даштиеван изобретение хъаначиргIа, исятда вири дуньядик къалабулук кутазвай яракь – «Искандер» тIвар алай комплекс гьелени арадиз атанвачир. Адан изобретенидикай «Булава», «Тополь» хьтин космосдин аппаратрани гегьеншдиз менфят къачузва.

Вири дуньядиз сейли тир техникадин илимрин доктор, профессор Идрис Даштиев 1949-йисуз Дагъустандин Докъузпара райондин Миграгъ хуьре дидедиз хъана. Юкъван мектеб хуьре акалтарай ада Москвадин Бауманан тIварунихъ галай институтда Келун давамарна. Вичихъ гзаф алакьунар авайвилай ам и институтда муаллим хьиз хвена. Ина КIвалахай алимди гьа са вахтунда Машинар Акъудзавай Институтдин илимдинни ахтармишунрин лабораториядизни регьбервал гана.

Алимдин 140 илимдин кIвалахрин чIехи пай дуньядин 30 къван уьлкведи чпин чIалариз элкьурна чапдай акъуднава. Илим ва техника вилик тухунай адаз 20 къван уьлкведин медалар ва премияр ганва. И.Даштиев РФ-дин лайихлу конструктор я.

МЕНФЯТ КЪАЧУЗВА

1960-йисуз Азербайжандин Санайидин Институт яру дипломдив акалтарай Серкер Серкерев техникадин илимрин доктор, профессор, академик я. Ада И.М.Губкин тIварунихъ галай институтдин аспирантурада келна. И мискискави жегил КIвалахун патал гьа институтда хвена. Са шумуд йисуз ада нафтIадинни газдин факультетдин деканвиле кIвалахна.

С.Серкерев 200 къван илимдин кIвалахрин, 6 монографиядин, 3 тарсунин ктабрин ва 20 пособийрин автор я. Ам разведкадин геофизикадин режъя дуньядин виридалайни хъсан алмиркай сад яз гьисабзава. Россиядин ва ЦIудралди къецепатан уьлквейрин пешекарри адан илимдин кIвалахрикайни практикадикай гегьеншдиз менфят къачузва. Лос-Анджелесдин, Каирдин, Глазгодин, Амстердамдин, Женевадин, Лейпцигдин алмир адан агалкъунриз лайихлу къимет ганва.

Лезги академикдиз Россиядин И.М.Губкин тIварунихъ галай гьукуматдин премия ганва.

МИСКИСКАВИДИН АГАЛКЪУНАР

Вири дуньядиз сейли лезги алмиркай сад Мегьамедгьуйсейн Ходжаев я. Вич 1939-йисуз Дагъустандин Докъузпара райондин Мискиска хуьре дидедиз хъайи ада 1957-йисуз Бакудин Санайидин Институтдин энергетикадин факультет акалтарна. «Дагъэнергода» килин инженервиле кIвалахай адаз СССР-дин Госпланда жавабдар везифа теклифна. Ина КIвалахдай вахтунда докторвилни диссертация хвена.

Профессор Ходжаева са шумуд йисуз Афгьанистанда ва Иранда Совет гьукуматдин энергетикриз регьбервал гана. Фарс чIал хъсандиз чирай ада Ирандин классикрин эсерар оригиналдай келна ва сифте яз абурун са къадар ши-ирар лезги чIалаз элкьурна. Адаз ругуд къецепатан чIал чизвай.

М.Ходжаев академиквиле хкъдай вахтунда Совет гьукуматдин кьиле авайбуру адавай СССР-дин Госпландин патав Энергетикадин Илимдинни Ахтармишунрин Институт тешкилун тIалабна. Ихьтин институт арадиз гьайи алимдин илимдин кIвалахри гьукуматдиз миллиард манатралди къазанжи гьана. Къецепатан уьлквейризни сейли хъайи алимди 1990-йисуз вичин дунья дегишарна.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ДИДЕД ЧІАЛ ВАТАН Я

(Эвел газетдин 2020-йисан 18-мартдин нумрада)

Мисал яз, къуба нугъатра гегъеншдиз менфят къачунвай агъади хъ галай гафар къалуриз жеда:

*баклук – гъажикІадин фу
гъадри – якІун шурва
диргер – сарарин якІар
кула – самар ялун патал тІваларикай раснавай зинбил
куьм – къуру векьер хуьдай къур
къефле – чІехи къушун
къулла – хъвадай цин вир
кІамбур – накъвадин кІунтІ
кІура – агакънавай (руш, гада)
лаф – таран къен
пев – кар алакь тийир кас,
санкІар – вижесуз инсан
сатул – цурун цІиб
сед – мусибат
магъбани – заха кас
тавун – гурмагъ.*

ГъаІ ахцегъ нугъатдин «марвар» (къизилгуьл), «гавучІунар» (азаддиз къуршахар къун), «гадкІунун» (дарбадагъ авун), «дишун» (тергавун), «кІам» (дубгме), къурагъ нугъатдин «хакаяр» (сенгерар), «дидевах», «бубавах», яркІи нугъатдин «цІигъцІигъан», фиарин нугъатдин «тумагъан», «чимел» хътин гафаралдини эдебият чІал девлетлу авуна кІанзавайди я. «Тугъугъа» (давугъа), «ругъу» (цІ), «шапатІ» (лап бицІи къуьр), «чІиргъин» (недай хъчарикай чрадай къайгъанах) хътин гафар гъам къуба, гъамни къуруш ва фиарин нугъатра ава, амма эдебият чІала авач. Вучиз ятІани чна чи чІалай азербайжан чІалаз фенвай «тугъугъа» гаф абурувай «давугъа» хъиз къачуна эдебият чІала кутунва. Гъа инал лугъун хъи, къасумхуьруьнвийрин рахунрай чи эдебият чІалаз «гъетІгъет», «къаркъулув», «башкІул», «зине», «чурчул» хътин гафар атанва. Ингъе «цІеме» (регъуьдай кас) ва маса гафар къерехда ама. Ихътин мисалар мадни гъыз жеда. Чи чІала «яр» гафунихъ авсиятда тукІуьрнавай «яран диде», «яран буба», «яран вах», «яран стха» хътин рикІиз чими гафар аваз-аваз са ни ятІани эквивалентар тир «ирандиде», «иранбуба», «иранвах», «иранстха» хътин чІалав къазвачир гафар гъанва...

Чна винидихъ лагъайвал, чІал датІана гъерекатда ава ва ада цІийи гафар къабулда. ЦІийи гафар – неологизмаяр чІалан цІийи нефес я, абуру галачиз чІал вилик тухун мумкин туш. Ихътин гафар адет яз къелемэгълийри арадиз гъида. Абурукай девирди сафунай ягъайбур эдебият чІала гъатда. Чи гъаф шаирри, хъиарагри чпи тукІуьрнавай цІийи гафаралди чи чІал девлетлу авунва. ЦІийи гафар тукІуьрна кІанда, амма чІалан къанунар вилив хвена. Дуьньядин гъаф чІалара цІийи гафар тукІуьрунин кар къиле физва ва ам къиле тухузвайбур хъиарагар я. Им лезги эдебиятдизни хас я. Мисал яз Агъед Агъаева вичин «Пад хъайи рагъ» эсерда 300 къван цІийи гафар тукІуьрнава. Чи гъаф къелемэгълийрини и рекъай чешне къалуризава. Абуру тукІуьрнавай гафарикай гъикъванбур чІала

амукъатІа им вахтуни къалурда. Ингъе

абур халкъдив агакъарун, абурукай чирвилер гун чи хиве ава. Гъа инал лугъун хъи, садбуру вучиз ятІани чара хъунин къайдада арадиз атанвай бязи цІийи гафар къабулзава. Месела: «гатфарар» (гатфариз цадай магъсулар), «хъуьтІуькар» (зулуз къарагъарна хъуьтІуьз бушдиз тадай никІер), «къугъунагар» (жуьреба-жуьре къугъунар) ва икІ мад.

Гафар са къайдада кхъин кутугайвал, къве жуьре кхъин татугайвал я. Чи чІала цІудралди гафар ава хъи, шумудни са йисар я гафаргандай гафаргандиз гъа къве жуьреда куьчарзава. Ингъе абурукай са шумуд:

*бабат – бубат,
баклук – бакІукІ,
гъариб – къариб,
гъалават – гъавалат,
гъуьруь – гъуьри,
куруцІул – гурцІул,
лани – лаш,
рягъмет – рагъмет,
тапац – тапас,
хзан – хизан,
хукун – хкун,
ганІал – кІанІал,
гъараз – гъерез,
чинеруг – чунуруьг,
экъи – икъи.*

И сиягъ мадни яргъи ийиз жеда. И карди ихътин гафар са-сад винел акъудна абурун къулай вариантрикай менфят къачун важиблу тирди мад гъилера чи рикІел хкизва.

Заз чна Бакуда акъудзавай «Самур» газетдикайни са къве гаф лугъуз кІанзава. 1997-йисуз «Самур» газет акъудиз эгечІайла, чна кІелдайбуруз чаз «Самурдикай» лезги чІалан михъивал хуьдай, ам вилик тухудай газет ийиз кІанзава лагъанай. 23 йис я чун гъа и кардихъ гелкъевез. Сад лагъай тилитдилай кардик кутур «Самурдин гафалаг» рубрикадик кваз чна 23 йисан къене чи рикІелай ракъурнавай, халкъдин гегъенш къатарни менфят къачузвачир вишералди гафар чапна. ЧІалан экспедицийрив эгечІун чи рикІ алай пешедиз элкъвена. Азербайжандин лезги районрин хуьрера къекъвена халкъди дегъ чІавара менфят къачунвай, гуьгъуьнлай рикІелай ракъурнавай гафар кІватІна газетдин чинриз акъудун иллаки рикІяй я чи. Гъар са цІийи тилитдиз акъудзавай ихътин гафар чи кІелдайбуру вилив хуьзва. И кар чна «Гафарган» рубрикадик кваз къени давамарзава.

Авайвал лугъун хъи, чІалахъ галаз ав-

ЧІАЛ ХУЬНИН ЖЕНГИНА

сиятда тухузвай мярекатри чаз лексикографи-

ядин рекъай кІевелай кІвалахдай мумкинвилер гузва. Гъа инал лугъун хъи, «лексикография лагъайла, гъаф вахтунда чІалан жуьреба-жуьре гафарганар паталди лексикадин ва фразеологиядин материал кІватІна тайин къайдада тун фикирда къазвай. Эхиримжи йисара «лексикография» терминдихъ галаз санал «фразеология» терминдикайни гегъеншдиз менфят къачузва. Им чІалан илимдин фразеологиядин уьлчмейрин жуьреба-жуьре гафарганар тукІуьрунихъ галаз машгул жезвай хел я. Гъа икІ, «лексикография» терминдин мана гуьтІуь хъана ва ам чІалан илимдин лексикадин уьлчмейрин жуьреба-жуьре гафарганар тукІуьрдай хилез элкъвенва. И хилев къадайвал, вишералди гафар кІватІай чи редакциядин кІвалахдарри эхирни къве чІалан гафарганар (лезги чІаланни азербайжан чІалан ва азербайжан чІаланни лезги чІалан гафарганар) тукІуьрун къетІ авуна. 2015-йисуз сифте яз Бакуда вичин тираж са агъзур тир «Лезги чІаланни азербайжан чІалан гафарган» чапдай акъудна. И гафаргандин (тукІуьрайбур: Седакъет Керимова ва Муьзеффер Меликмамедов) рецензентар чи машгуьр алимар Агъмедулагъ Гуьлмегъамедов, Фаида Гъаниева ва Азербайжандин тІвар-ван авай алим Аждер Агъаев я.

Гафарган тукІуьрдайла 1950-йисалай инихъ чапдай акъатнавай урус чІаланни лезги чІалан, урус чІаланни азербайжан чІалан, лезги чІаланни урус чІалан ва азербайжан чІаланни урус чІалан гафарганрикай, и чІаларал акъатнавай орфографиядин ва гафариз баянар гудай гафарганрикай менфят къачунва. И гафаргандихъ адетдин гафаганрилай тафаватлу тир са шумуд къетІенвал ава. Сад лагъайди, адак советрин девирда маса чІаларай къачунвай гъаф гафар кутунвач. Вучиз лагъайтІа лезги чІала абур эвез ийиз жедай вири гафар ава. Гъа икІ, алай девирдин эдебият чІала гъатнавай, амма умуми лезги чІалаз къецІ гузвай, и чІалан нормайрив къазвачир, ам чІурзавай цІудралди къачунвай гафарни и гафаргандик акатнавач.

Къвед лагъай къетІенвал дегъ чІаварин гафарихъ галаз алакъалу я. Алатай виш йисара басма хъайи лезги ктабра гъатнавай вишералди дегъ гафар арадиз хканва. Абуру чІалахъ гегъенш мумкинвилер авайди къалурзавай, чІалан къенвилер хуьз куьмек гузвай гафар я. Месела, «вахчаг», «ахчаг», «хчаг», гъакІни «кІемпи» (яцІу), «кІемпил» (яцІу кас) хътин са дувулдикай арадиз атанвай гафар. Гъа инал лугъун хъи, Куьре патан нугъатри хъиз, Къуба патан нугъатрини лезги чІалан куьгъне къатарин гила чи рикІел аламачир гъаф гафар хвенва. Са къадар лезги гафар будугъ, къирицІ, хиналугъ чІаларини хвенва. Месела, чи нугъатра хъиз, будугъ чІалани «салал» (ашкара аквазвай), «гъадри» (якІун шурва), «шурт» (зегъерлу векъ), «кІиятІ» (акъраб) хътин куьгъне къатарин гафар амазма. Ихътин гафар гафарганра кухтуна халкъдив агакъарна кІанзава.

Мад са къетІенвал. Гафарганда нугъатрин гафарни гъаф гъатнава. Лезги

чІалан нугъатрин арада лексикадин жигъетдай чІехи тафаватвилер авачирди, гъаф гафар вири нугъатра гъа са жуьреда гъатнавайди, и гафар чІал девлетлу авунин рекъерикай сад тирди асасдиз къачунва. Адак виликдай гегъеншдиз менфят къачур, амма гила куьгъне хъанвай гафарни кутунва. Гъа са вахтунда гафарганда 1998-2014-йисара «Самур» газетдин кІвалахдарри халкъдивай кІватІнавай, сифте яз «Гафалаг» рубрикадик кваз газетда чап авур гъаф гафарни гъатнава. Санлай гафарганда 2 агъзурдав агакъна цІийи ва нугъатрин гафар гъатнава.

И йикъара Бакуда С.Керимовади ва М.Меликмамедова тукІуьрнавай «Азербайжан чІаланни лезги чІалан гафарган» чапдай акъатна. Азербайжанвийриз лезги халкъ генани мукъувай чирун ниятдалди чна и гафаргандик «Лезги алфавитдин тарихдай», «Лезги чІал» ва «Лезгияр» тІварар ганвай очеркарни кутунва. Къе аямди чи хиве чІехи са жавабдарвал тунва. Лезги чІал хвена гележег несилрал агакъарун паталди галайвилер авун кІвенкІе лезги чІалан алимдин, гъакІни дидед чІалалди кхъизвай къелемэгълийрин хиве гъатзава. И рекъай абуру санал кІвалахдай вахтар алуькнава. ЧІалан конференцияди вилик эцигнавай везифаяр къилиз акъуддай къилдин комиссия кардик кутун герек я. Грамматикадин бязи гуьжет алай месэлаяр гъалдай вахтар алуькнава. Чи патахъай са ни ятІани и кар ийирвал туш. ЧІал кІанардай, адан дережа хкаждай мярекатрин къадар генани артухарна кІанзава. И рекъай вичихъ чІехи агалкъунар авай СтІал Сулейманан райондин тежрибадикай гегъеншдиз менфят къачун чарасуз я.

Тифлис шегъер акурбуруз хъсандиз чида. Ана «Дидед чІал» тІвар алай гуьмбет ава. Ам 1984-йисуз хкажна. Гъар йисан сентябрдиз мектебра тарсунин йис алуькъайла муаллимри аялар гъа гуьмбетдал тухуда. Аялри дидед чІал дериндай чирда, ам хъсандиз хвена вилик тухуда, уьмуьрлух дидед чІалаз вафалу яз амукъда лагъана кин къада.

Исятда Гуржистанда гуржи чІалаз цІийи уьмуьр гун, ам жегвил несилриз кІанарун патал руьгъ кутадай гъаф крар къиле тухузва.

Чи халкъдин векилрини гъаф вахтар я интернетда чІалахъ галаз алакъалу гуьжетар тухуз. Гагъ-гагъ и гуьжетар къаларизни элкъвезва. И гуьжетара садбуру «вацІун а патан лезгийрин чІал», «вацІун и патан лезгийрин чІал», «Азербайжандин лезгийрин чІал», «Дагъустандин лезгийрин чІал» хътин гафарни кардик кутазава. Арадай Самур вацІ физва лугъуз я лезги халкъ, яни и халкъдин чІал къве патахъ пайиз жедайди туш. Вучиз лагъайтІа Дагъустандинни Азербайжандин лезгияр хъиз, абурун дидед чІални са лекърен къве лувар хъиз я. И луваррикай сад тахъайтІа, лекъревай лув гуз жедач. Гъавилий халкъдин арада къайивал твазвай ихътин гафариз рехъ гана кІандач.

Чи бязи ватанэгълийр чпин руьгъдин каш алудун патал Кябедал фида. Гъар са лезгидин Кябе лагъайтІа, лезги чІал хъана кІанзавайди я.

Седакъет КЕРИМОВА

ОЧЕРЕДНАЯ КНИГА

«Дум моих узорь». Под таким названием в Баку, в издательстве «Азербайджан» вышла в свет очередная, 29-я по счету книга известного поэта и писателя Седагет Керимовой. Стихи и проза С. Керимовой давно завоевали симпатии азербайджанских, дагестанских и зарубежных читателей. Автор пишет на двух языках – лезгинском и азербайджанском. Многие ее произведения переведены на русский и турецкий языки. Переводы ее произведений на русский язык вошли в сборники «Блажная», «За семью горами», «Медвежий дождь», «Когда грустят горы» и другие.

В новый поэтический сборник «Дум моих узорь» включены переводы авторских стихов с лезгинского языка, выполненные талантливым российским поэтом-переводчиком Евгением Чекановым, а также известными азербайджанскими поэтами-переводчиками Сиявущем Мамедзаде, Алиной Талыбовой, Наилей Баннаевой, Александром Родионовым.

В книгу вошли переводы наиболее ярких стихов, вошедших в поэтические сборники С. Керимовой на лезгинском языке: «Сыграй лезгинку», «Вставай вселенная, “Лезгинку” пляши», «Еще одна весна» и «Баллада о языке».

Творчеству Седагет Керимовой присущи философское переосмысление жизни, высокая нравственность и гражданская позиция. Красной нитью проходит через ее произведения дух патриотизма, любовь к родному языку. Ее стихи отличаются мелодичностью стихосложения, искренностью поднятых поэтом тем, богатством словарного языка.

Сборник отражает тематическое и жанровое многообразие, являющееся характерным для всего творчества поэта. Надеемся, что новый поэтический сборник придется по душе любителям поэзии.

«САМУР»

Наша вера призвана приносить пользу и предотвращать вред, открывать врата блага и закрывать врата зла. Причём относится это ко всем без исключения сферам нашей жизни. Поощряя добро и осуждая зло, Ислам направляет исповедующих его людей к благу и защищает их от любого вреда, словно надёжная, неприступная крепость.

Вред порицаем и запрещен везде, всегда и во всём. И абсолютно неважно, серьёзный это вред или незначительный, причиняется он одному человеку или группе людей. Словом, кем бы ни были пострадавшие, какие бы масштабы этот вред ни принимал, религия не

литие.

А некоторые просото не отдадут себе отчёт в том, что делают, проявляя беспечность, которую так любит в нас главный враг рода человеческого и вечный его искуситель – шайтан. Как же он радуется, когда видит, как мы вредим друг другу! Он ведь прекрасно понимает, что **все наши несправедливые деяния будут учтены и если мы вовремя не раскаемся, не задумаемся и не исправим содеянное, то явимся с этим страшным бременем в Судный день.** В тот день счастливы будут те, кто изо всех сил старался следовать хадису, запрещающему

Не причиняй вреда

принимает его и не одобряет. Потому что вред остаётся вредом, как бы мы его ни называли и чем бы мы его ни оправдывали, и суть его никак не меняется от того, причиняется он мужчине или женщине, взрослому или ребёнку, бедному или богатому, сильному или слабому, влиятельному или простому, образованному или малограмотному.

Всевышний Аллах говорит о миссии Своего Пророка, мир ему и благословение Аллаха: «Он повелит им совершать одобряемое и запретит им совершать предосудительное, объявит дозволенным благое и запрещённым скверное» (сура 7 «Преграды», аят 157).

Приведённый выше хадис нашего Пророка, мир ему и благословение Аллаха, налагает строжайший запрет на любой вред, а это означает, что никто из нас не имеет права причинять другому какой бы то ни было вред, даже самый незначительный. Запрет охватывает и вред, который человек наносит самому себе.

Люди наносят друг другу обиды и оскорбления, строят козни и плетут интриги, замышляют друг против друга зло, покушаются на имущество и честь друг друга, обманывают и предают, сплетничают и злословят друг о друге, успокаивая себя тем, что их поступки менее тяжки, чем, скажем, кровопро-

причинение вреда.

Мы знаем, что воздаяние соответствует деянию, и человеку, причиняющему вред другим, нечего ожидать, кроме вреда, который постигнет его в качестве справедливого возмездия.

Широко известен хадис о том, что устранение с дороги, по которой ходят люди, того, что причиняет им вред, записывается человеку как поданная милостыня и, соответственно, его ждёт награда за этот, казалось бы, незначительный поступок.

Пророк, мир ему и благословение Аллаха, учил: **«Мусульманин – тот, кто не причиняет вреда мусульманам своим языком и руками, а верующий – тот, кто не покушается на жизнь и имущество людей».**

Часто ли мы вспоминаем этот и другие подобные хадисы? А ведь это правило так легко нарушить, и многие это делают, даже не замечая своего проступка, а если и замечают, то не придают этому большого значения.

Представьте на мгновение, каким было бы наше общество, если бы каждый мусульманин неуклонно соблюдал это важное правило? Как бы жила тогда наша община? Сколько негативных явлений никогда не появлялось бы в нашей жизни?

Если члены одной семьи изо всех сил

С ВЕРОЙ В ДУШЕ

стараятся не причинять друг другу вреда ни словом, ни делом, то семья живёт благополучно и всем в ней хорошо и комфортно, даже если её и постигают какие-то проходящие извне испытания, и ей гораздо легче справляться с трудностями, создавать, достигать поставленных целей.

Насколько комфортнее стала бы наша жизнь и как много мы бы достигли, устранив многочисленные препятствия, порождаемые тем вредом, который мы вольно или невольно наносим друг другу?

Пророк, мир ему и благословение Аллаха, предупреждал, что **никто из нас не уверует по-настоящему, пока мы не научимся желать своему брату или сестре по вере того же, чего желаем мы самим себе.** И когда некий юноша пришёл к Пророку, мир ему и благословение Аллаха, и попросил разрешить ему совершить прелюбодеяние, Пророк, мир ему и благословение Аллаха, вместо ответа спросил его, желает ли он чего-то подобного для своей матери, сестры и других родственников. Ответив пылким отрицанием, юноша сам осознал всю отвратительность и преступность своего желания и более не смотрел на запретное. Это серьёзный повод задуматься.

Сафарбег САФАРБЕГОВ

БЛАГОДАРИМ ЗА ПУБЛИКАЦИЮ

Наша редакция получила несколько откликов на статью «Тяжеловес Азербайджанской науки», опубликованную в газете «Самур» (10 июля 2020 года). Один из них представляем вниманию читателей.

История лезгинского народа с древних времен тесно связана с Азербайджаном. В издании газеты «Экинчи» ее издателю Гасанбеку Зардаби морально и материально помогал известный лезгинский ученый из Дагестана Гасан Алкадарский.

В начале XX века почти треть рабочих, трудившихся на нефтепромыслах города Баку составляли лезгины. Здесь выросла целая плеяда лезгинских революционеров (Казимагомед Агасиев, Мухтадыр Айдынбеков и др.) За независимость Азербайджана сложили свои головы такие сыны лезгинского народа, как уроженец села Улу-Гетяг Сулейман Стальского района Фамил Эскендеров, уроженец села Даркуш Сулейман Стальского района, летчик Сергей Мургузалиев, посмертно удостоенные звания Национального Героя Азербайджана.

Немало лезгин, выходцев из Дагестана, внесли свой вклад в раз-

витие Азербайджанской науки, музыки, скульптуры, живописи, спорта.

Они являются гордостью не

только родного народа, но и страны, за которую они отдали свои жизни.

Хочу отметить, что выходец из села Ухул Ахтынского района Абдурагим Исаев поднял Азербайджанский флаг на олимпийских играх по тхэквондо, завоевав золотую медаль в Рио Де Жанейро. Выходец из того же села Рамазан Бедиров долгие годы работал секретарем партийной организации трубопрокатного завода города Сумгаит, был первым секретарем Кусарского района Республики Азербайджан. О его организаторских способностях, честности

ОТКЛИК

и порядочности до сих пор рассказывают удивительные истории.

Одним из известных ухулцев был Энвер Мирзекулиевич, о котором рассказала в своей статье «Тяжеловес Азербайджанской науки» в газете «Самур» журналист Седагет Керимова. Хочу поблагодарить ее за публикацию этой статьи.

В данной статье автор последовательно излагает о жизненном и научном пути доктора философских наук, профессора, заслуженного деятеля науки Азербайджана Ахмедова Энвера Мирзекулиевича, о его вкладе в развитие азербайджанской философской науки.

Живя и работая в городе Баку, он не терял связь с Дагестаном, оказывал необходимую помощь в защите докторских, кандидатских диссертаций дагестанским ученым А.Агаеву, М.Салаватову, М.Абдуллаеву, Г. Садики и другим.

Мы знали, что Энвер Мирзекулиевич собрал ценные исторические материалы из архивов разных городов, в том числе Тбилиси и Еревана, по истории лезгин. У него была большая би-

блиотека в квартире. Однако, к сожалению, после его кончины, его супруга Ирина Михайловна продала квартиру вместе с личной библиотекой Энвера Мирзекулиевича, и переселилась с семьей в город Электрогорск Московской области, не известив даже нас – родственников.

Отрадно, что имя Энвера Мирзекулиевича включено в энциклопедию «Азербайджан». Его научная деятельность изучается в 11 классе по предмету обществознание в Республике Азербайджан.

На мой взгляд было бы уместным, если бы ежегодно наиболее одаренным студентам в области философии выплачивалась стипендия имени Энвера Мирзекулиевича, проводились бы научные конференции в память о выдающемся философе.

Мукаил АХМЕДОВ,
учитель,
член союза писателей России,
село Бутказмаляр
Магарамкентского района
Дагестанской республики

ХУЪРЕРИЗ РЕХЪ

Гзаф йисар тир Кцарин дагъдин хуърерин агъалийри рекъерикай азият члугваз. Иллаки хуьтгуьн варцара иниз атун-хъфин лугъуз тежедай къван четин жезвай. Агъалийри и кардихъ авсиятда шумуд йисар тир вини тешкилатриз чарар хъиз. Эхирни талукъ тешкилатриз абурун ван хъана. Азербайжандин Президентди и кар патал пул чара авуна.

Алатай йисан эхиррилай къил кутуна Яргундилай винидихъ квай са шумуд хуьруьн рекъер гуьнгуьна тваз эгечйнай. Рекъер гегъеншарун, цалцалмарун, чиле битум кутун патал иниз герек тир чехи техника желбнай. Гила гъа рекъера асфальт твазва. Кичан хуьре и кар къилиз акъуднава, Пигъирани кIвалахар тамарнава. Гила рехъ тухузвайбур Чехи Муругъа кардив эгечйнава. Нубатда Эчлехуьр ва КIур хуьрер ава. Асфальтдин рехъ Яргун-Пигъирлай рекъихъ галкIурда. Хурхадикайни рукадикай чан куьтягъ хъайи дагъдин хуьрерин инсанрин хвешивилин и къил, а къил авач.

«САМУР»

КЪАЗАНБУЛАХДА

Кцар районда тебиатдин иер пиплер гзаф ава. Абурукай сад къазанбулах я. Къакъан дагъларин синел, тамаринни яйлахрин къула экъя хъанвай макан. Инай дагълар галайних вил вегейла, Кцарин дагъларин циргь капун юкъвал алайди хъиз аквада ваз. Иллаки Шагь дагъдинни Базардубуздин куклушар.

Сейфуллагь твар алай са лезгиди ина бине кутунва лагъай суракъар фадлай агакънавай зав. Лекъре хъиз къакъанра муг авуна текдиз яшамизшавай и касди инсанривай яргъа, яшайшдин къулай шартлар авачир, ничхирар гзаф авай и къакъанра гьик кил хуьзватла, лугъуз фикризавай за.

Шаирдин рик авай и касдал за ара-ара «Самур» газетдин нумраяр, гьакни жуван ктабар агакъардай. Абур чехи гьевесдив келдай ада. И касди инсанривай яргъа бине кутунин себеп вуч ятла чириз кланзавай заз. Сейфуллагь вичин паб Гуьлуьфедихь галаз санал къазанбулахда яшамиз жез 35 йис та-

мам хъанва лагъай хабар агакъайла зун абурухь галаз таниш хъун паталди гъаниз рекъе гьатна.

Дагъларин такабурувилел гьейран яз, къуд патай чиниз хуьрезвай цуькверин иервилериз килигиз-килигиз, шад манийрал илигнавай къушарихь яб акализ-акализ физвай заз Сейфуллагьан квал алай чка са дагъдин лекъре къалурна. Гьадан гуьгъуьна гьатна зун.

Сейфуллагь Наруллагьан хва Агъавердиеван 66 яшар я. Ам Кцар райондин Хилерин хуьре дидедиз хъана. Мектеб акалтларайдалай къулухь Сумгаитда, гуьгъуьнлай Россияда яшамиз хъана, устларвилел кил хвенва. Анжах дагълар, тамар, яйлахар авачиз къарай къевезачир адаз. Эхирни ватандиз хтана, вичин папахь – Гуьлуьфедихь галаз санал къазанбулахдиз куьч хъана.

Ина абуру санал квал эцигна. Чехи, фирягъ гьен ава и квалихь. Ина вири лезги хуьрериз хас тир хъран квал, ял ягъидай

къур, верчер ва малар хуьн патал демек, цур ава. Мугъманар патал кларасдикай раснавай иер дараматдин суракъар лагъайтла, вириниз чкланва. Кьилди мугъманар ава и хизандихь. Икъван иер чкада ял ягъунилай хъсан вуч ава?

Хизандихь вичин саунани ава. Хуьтгуьз чуьлда къай къекъведайла кларабрис чим акъуддай къулай чка я инаг.

Чпин веледар чехи хъанвай и къведа гила хтулриз чехивалзава.

Мукъвал-мукъвал хуьруьз илифайтлани, къазанбулах авачиз яшамиз жезвач абурувай. Чпин арада чехи хатур-гуьурмет, кланивал авай Сейфуллагьни Гуьлуьфе четинвилери лигимарнавай, чпихь къени, хуьтуьл рик авай инсанар я. Девирдин татугайвилер, бязи инсанрин чтуру къилихар, садбурун нефсетвилер эхиз тежез тебиатдин къула секинвиле кил хуьзва абуру.

Чпин къуншияр дагъдин лекъер тир абурадетдин инсанрилай тафаватлу я. Дуьньядин мал-девлетдихь ваь, ругъдин къакъанвилехь ялзава. Нефсер къати хуьнивай, риклера инсафни регимлувал тимил жезвай гзаф инсанар патал халисан чешне я абуру.

С.КЕРИМОВА

ЦИЙИ ХКЕТАР

Вичин эсерар алатай асирдин 60-70 йисарилай газетрин, журналрин, альманахрин чириз акъатзавай чи агъсакъал къелемэгъли, Кцар райондин Мучугъ хуьре яшамиз жезвай Агъаверди Аливердиев «Самур» газетдин дуст я. 83 йиса аваз ада исъатдани яратмишунриз ара гуьзвач. И йикъара Агъаверди Аливердиева редакциядиз цийи хкетар ракъурнава. Агъадихь чна абурукай са шумуд чапзава.

САВКЪВАТ

Совет гуькумат квачел ахкъалтна 18 йис тир. Вирина хъиз Кцар райондин Мучугърин хуьрени цийиз колхоз туькгуьрнавай. А йисуз цийери никлер къилляй-къилди тергнавай ва каш ацалтнавай. Кашан къиникъикай хуьн паталди агъалийриз «Ленинан патай куьмек» твар гана къуьл пайзавай.

Къуьл къахчуз атанвайбурун арада Шингъарни авай. Ам гзаф кагъул кас тир. Ада колхозда вирини-вири вад юкъуз кваллахна. Колхозчийри техил къахчудай вахтун-

да Шингъарани бухгалтердивай вичи авур кваллахдай гьикъван къуьл вахчуна кланзаватла чирнай. А касди: «Буна вад виш грамм къуьл вахчуда», – лагъанай.

Шингъар къуншидивай яцарин араба къачуна къуьл къахчуз фена. Райондин меркездай атанвай чехибуру адан чехи араба акуна седридивай жузуна:

– А касди икъван пара, араба ацлай техил къахчуз жедай къван кваллахнавани?

Седриди сивик хъвер кваз жаваб гана:

– Ам са авам кас я. Адал гьалтзавайди вад виш грамм техил я. Касдиз ам пара хъиз хъана яцарин араба гъанвайди я.

– Адан арабада шумуд шешел техил гьакъдатла, эцигиз тур. Им инсанар колхоздив агудун патал хъсан теблигъат я, – лагъана чехида.

Седриди гьада лагъайвал авуна. Шингъар ацлай араба гваз хуьруьн вири магълеяр тирвал къекъвена. Ада вичи къахчур техил виридаз къалуриз лугъузвай:

– Я жемьатар, за колхозда вад юкъуз кваллахна вад виш грамм къуьл вахчуна. Гзаф кваллахнайтла, генани пара вахчуз тир. Сагъ хуьраи Ленин юлдаш, чаз ихътин берекаат, ихътин савкъват ракъурай.

Муькуь юкъуз колхоздик экечлун патал идарадиз чпин мал-къарани гваз гзаф инсанар атанвай.

САВАД

Вич жегъил ятлани, Шингъара хуьруьн агъсакъал Шихкъайбахь галаз дуствал ийизвай. Кеве гьатайла гьадал меслят гьидай.

Гьик ятлани Шингъараз колхозда бригадир жез клан хъана. Гьа вахтунда са бригадир къуллугъдилай алуднавай ва седри кутугай кадридихь гелкъезвай.

А-ни Б тийижир Шингъара гьик ятлани вичин алуьклиз къимизшавачир пекер къайдада туна дамахарна. Чарариз рех яганвай седриди Шингъар хъсандиз къабулна, адаз эхирдалди яб гана. Ахпа квачел къарагъна гададин къуьнел гьил эцигна:

– Ваз вуч аватла чидани Шингъар?

– Ваь, – лагъана гадади элкъвена. Квачел къарагъиз клан хъайила седриди тунач:

– Ацукъ, къарагъмир. Вун хъсан гада я, ингъе...

– Ингъе, вуч? – къалабулух кваз жузуна гадади.

– Бригадир хуьн патал савад кланзава. Савад аваз хъайитла, вакай бригадирни жеда...

И суьгъбетдилай къулухь Шингъар Шихкъайибан къилив атана адал меслят гъана. Агъсакъалди са къадар хияларна жузуна:

– Седриди ваз «савад» лагъанани?

– Эхь, – жаваб гана Шингъара.

– Адаз вун савадсуз тирди чизвачни?

– Чизва.

– Бес вучиз «савад» лагъанватла?

Са герендилай суалдиз вичи жаваб гана Шихкъайиба:

– Заз чиз, дуст кас, ада «савад» лагъайла, «са вад виш манат пул» лагъанвай хътинди я.

– Жеч, – лагъана Шингъара, – ам ришветбаз итим туш, инсафлу кас я.

Шихкъайиб хуьрена:

– Инсаф авай кас тирвилляй ваз «са вад» лагъанва ман, тахъайтла, «са цуд» лугъуз тир.

ЖАНАВУРДИН СИВ

Садра Шингъаран кал квахъна. Вучдатлани тийижиз ада вичин дуст Шихкъайибал меслят гъана. Шихкъайиба адаз хуьруьн

фекъидив жанавурдин сивиз клун ягъаз тур лагъана.

Фекъидин къилив атай Шингъара адаз минетна:

– Я чан фекъи, заз са чара ая. Зи кал нехирдай катна тамуз фенва. Ам са жанавурди тугъртла вучда? Буна а жанавурдин сивиз клун ягъ ман.

– Хуьраи, – лагъана фекъиди вичин черика ахъайна ва Шингъаравай жузуна:

– А терика мус квахънавайди я?

– Терика лугъумир, чан фекъи, чна адаз «Назлу» хътин твар ганвайди я. Черел да-нади адан рехъ хуьзва.

– Ви «Назлу» наздив къекъез чуьлда ава тахъуй? – лагъана фекъиди.

И гафарикай Шингъараз хуш атана:

– Ви чан сагъ хуьраи, зи «Назлу» гьа наздив къекъедаи иер кал я. Ам чуьлда авач, нехирчиди тамуз фена лугъузва. Буна геж тавуна ам нез кланзавай жанавурдин сивиз клун ягъ.

Фекъиди черикадай са вуч ятлани келна, ахпа Шингъарав араб гьарфаралди гафар къхенвай чар вугана. «Кал кваллиз хквалдалди и чар къацлал эциг», – лагъана.

Муькуь юкъуз кал жагъурун патал тамуз фейи Шингъараз жанавурди пад-паднавай «Назлудин» хамни кларабар акуна. Шерзум хъайи Шингъар абуру квалтна, фекъидин къилив атана:

– Я чан фекъи, зи кал жанавурди кукларна са къахъан хъи амаиди. Буна къхейбурун са хийир хъанач.

Фекъиди хъел кваз лагъана:

– Ви кал са шумуд жанавурди кукларнава. Буна лагъайтла, завай са жанавурдин сивиз клун ягъун тлалабнай. Виликамаз кал са шумуд жанавурди кукларда лагъанайтла, зани абурун сивериз клун ягъадай.

ЧИ ИБАРАЯР

ЖАНАВУР АКУР ХЕБ – никай, квекай ятлани кичле хъанвай кас. ИВИДИ КЪУР ХЕБ ХЪИЗ ХЪУН – са затлани тежез, гзаф хъел аваз хъун.

ДЕВЕ АКУНАЧ ЛУГЪУН – хъайи кар хиве къан тийин.

КЪУРУ КЪАЙТАГЪ АВАЧИРДИ – садазни, са куьнизни килиг тавуна вичиз кланивал ийидай кас.

КЪИСМЕТДА ЦАЯР ХЪУН – къил къалда хъун.

КЛАРАРАЙ АКЪАТУН – хъел ака-тун, нарази хъун.

ПАР АЛАЙ ДЕВЕ – гьар жуьредин зегъметризни азиятриз таб

гудай кас.

РИКИ ЦИРУН – кланз къаних хъун.

ТЛАЗВАЧИР КЪИЛ ТЛАРУН – акъ-вазай чкадал жуваз проблемаяр акъудун.

ФУРУЗ АВАТУН – залан гьам-ха-жалат агатун.

КИЛЕ ТАЙ ХЪУН – инсанди вич къезил, лайихсуз тухун

КЪЕЛ ТУЪР ЖАНАВУР – фагъир-риз басрух гудайди

МУХ АРТУХ ХЪУН – къизмиш хъун

РИКИЕ АКЪУН – акваз клан хъун

«АКЪУЛЛУ» ЧКА

Чи республикада сифте яз Исмаиллы районада инсанар тухудай автобусар акъвазардай «акъуллу» чка – биоостановка кардик кутунва. Ракъинин энергиядив кваллахзавай и остановкада муьжуьд ацукъаган ава. Ина wi-fi-дикай гьавайда менфят къачуз жеда. «Акъуллу» чкада дезинфектор галай дозатор, серинвал патал хъвадай ятар гудай автомат, гъилин телефонер энергиядив таъминардай чка ва гуьзчивилин камераярни туькгуьрнава.

И йикъара районада ихътин къвед лагъай павильонни эцигда. Чкадин крар къилиз акъудзавай идарадай хабар

гайивал, районада цийи жуьредин павильонар акъуддай завод эцигун къарардиз къачуна.

“САМУРДИН” МЕКТЕБ

ЧИ КЛАССИКАР

МИСКИН ВЕЛИ

(XVI ВИШ ЙИС)

XVI виш йисуз лезгийрин къадим Мискиска хуьрай къве машгур шаир акъатна: Вели ва Фагъир. Сад лагъайда пуд члалал – лезги, азербайжан ва фарс члалалар кхъизвай ва гъавилай «Мискин» лаблаб къачунай. Къвед лагъайда вичин шиирар лезги ва азербайжан члаларал теснифзавай ва адаз «Мискискави» лаблабикай хуш атанай.

И шаирар яшамаш хъайи девирда Къафкъаздин гъалар са акъван хъсанзавачир. Адан чилер Иранди гъилик авунвай ва Осман империядиз и кардикай хуш авачир. Гъавилай Туьркияди 1578-йисуз Къафкъаздин чилер Ирандивай къахчун патал члехи дъе къарагъарна. Леле Мустафа пашади 100 агъзур аскердин къилеваз Генже къурдалай къулухъ Шамахи гъилик авуна ва ахпа маса чилер къизилбашривай къахчуз эгечна. И женгера туьрквериз лезгийри ва Адил Гиреян Крымдай атай клеретидини куьмек гузвай. Тарихчий-

ри кхъизвайвал, «са патахъай туьрквериз, муькуь патахъай татарри ва лезгийри санал къизилбашрин аксина женг члугъзвай. Къизилбашривай таб гуз хъанач ва абур катиз гатлума. Лезгийрин ва татарин клеретри катзавайбурун геле гъатна абуроз гужар авуна ва чапхунчийривай гзафни-гзаф мал-девлет къахчуна».

Лезгийри туьрквериз куьмек гун дуьшуьшдин кар тушир. III Султан Мурада лезгийр яшамаш жезвай вилятриз чпичеб идара авун патал аслу туширвал гуда лагъанай. Гъавилай гъам Ширванда, гъамни Къиблепатан Дагъустанда лезгийри къизилбашрин аксина женгера туьрквериз муькуьвай куьмек гузвай. (Килие: *Рагъимзаде И. Зефернаме. Гъилин хатларин жуз. №2372. Истанбулдин Университет; Гъасан эфенди Алкъадари. Асари-Дагъустан (урус члалал). Магъачкъала, 1994. Ч. 56-58*).

1595 йисуз III Султан Мурад рагъметдиз фейидалай къулухъ тахтунал акъатай

цлийи султанди лезгийриз аслу туширвал гудач лагъана. Лезгийри бунт къарагъарайла ада члехи къушунрив Къазикъумухдин агъалияр кукварна ва чи маса вилятриз вегъена. Гъа ихътин вакъайрикой хабар аваз, халкъдин къилел атай мусибатар акъаз Велиди риклиз эсердай, лугъуз тежедай къван къиметлу шиирар теснифна. Абурукай са къадарбур мазанрин сивера гъатна хуьрера, шегъерра, халкъ кватл хъанвай чкайрал лугъуз хъана.

Мискин Вели Мискискави Фагъирахъ галаз са девирда яшамаш хъана. Фагъира вичин шиирра Велидин твар фад-фад риклел хъизва. Шаирдин гзаф шиирар къахънава. Ахъегъ жуьнгъуна Мискин Велидин са шумуд шиир ава. Абурукай бязибур азербайжан члалалди кхъенвайбур я. Мискин Велидин уьмуьрдиз талукъ делилар ва адан ирс гъеле тамамдиз жагъурнавач. Агъадихъ адан са шиир чапзава.

ШЕХЪЗАВА ЗУН

Зун къурбанд хуьй къез, авайбур яргъара, Куь язухар атана, шехъзава зун. Гатфарин дем я билбилрин багълара, Билбилдин ван атлана, шехъзава зун.

Куь гъахълувал, дуьзвал вучиз хъана зай, Адалатдик кумачирни бес куь пай? Куьн акъатай а чкайра жеч къез тай, Куь дердияр кватлана, шехъзава зун.

Авуна хъи, фелекди зи чан мерез, Сагъариз клан хъайи яна къел хирез. Лаилагъи-илаллагъ лугъузвай мез Зулумкарри атлана, шехъзава зун.

Эфендияр, гъажияр хъанва дустагъ, Сел я дидейрин, вахарин вилин нагъв. Къуларик цлай кумач, къайи я гурмагъ, Элдихъ рикл-жигер кана, шехъзава зун.

Мискин я зун гъахъсузвилер акунвай, Гъафил хъана, хиялри перт авунвай. Чара тежез, сефил гъижран члугунвай, Заманади гатана, шехъзава зун.

Къаридизни куьзекъаз Къасум твар алай са хва авай. И къени къилихрин гададивай гъиле къур са карни къилиз акъудиз жедачир. Я са вуч ятлани гъилий авудна хадай, я вичин гъил-квач тлар жедай, яни ая лагъай кар риклелай алуддай. Гъавилай адаз «Тентес Къасум» хътин лаблаб ганвай хуьруьнбуру.

Куьзуьбурун мурад мехъерардай яшар хъанвай Къасумаз свас гъун, хтулар акун тир. Ингъе са пешединни иеси тушир адаз вуж къведдай? Вучин, гъиклин лугъуз амай куьзуьбуруз эхирни чара жагъана. «Чан хва, фена дуьнья аку, мехъерардай пул кватл-на хъша», – лагъана рекъе туна абуру Къасум. Гадани хвешила рекъе гъатна.

Ам са шегъердин базардиз атана акъатна. Ина адаз са гадади къецли балклан маса гуз акуна. Балклан вичин жилавдикай къуна ялзавай гададиз муьтлуьгъ жезвачир. Къасум акурла ада лагъана:

– Са геренда зи балкландиз килиг! Яд хъвана хкъвен зун, хкъвдайла вазни са цлиб яд гъин.

Къасум рази хъана. Адаз балкландин язух атана. «Ваз гишин я жеди. Исятда за ваз векъер гуда», – лагъана ада. Гадади векъ хъиз хъана кватлай вергер балкландин квачихъ галукайла гъайванди гъиргъирна. Гъасятда анал жемят алтлуш хъана. Балклан къачуз кланзавайбурун арада къал гъатна. Хтана акъатай иесиди ам багъа къиметдихъ маса гана, гъа пулуникай къве манатни Къасумаз вугана. Вичиз хъсанвал авур адаз гадади хандин имаратдиз фин меслят акуна. «Ана ваз са кваллах жагъиди», – лагъана рекъе къалурна.

Хандин тлапахъандиз акъван кваллахар авай хъи, адавай саклани агакъариз жезвачир. Гъавилай Къасум

сум кваллахал акъвазун патал гъасятда разивал гана ада. Къасумалай я хуьрек чраз, я къаб чуьхуьз алакъзавачирди чир хъайила, тлапахъанди «некъедиз хъайитлани килиг, ам алахъ тавурай» – лагъана. Гъикл ятлани Къасуман къил акахъна, нек алахъна. Гадади вуч ийидатла тийижиз патав гвай синида авай чранвай пахлаярни цинтларар некъедиз вегъена. Ахпа са затлани хъанвачирди хъиз, некъедик ктадна.

Са герендилай тлапахъанди къажгъанда ргана хапла хъанвайдакай са къаб ацурна хандин хъиз тухвана.

ТЕНТЕС КЪАСУМ

МАХ

Хандиз са гадани са руш авай. Адан хва балкландилай аватна набут хъанвай. Вичин юкъ хуьз жезвачир ам месе гъатнавай. Жегъилвиликай пай амачир ада дуьньядикай хъелнавай. Ханди вичин хва сгъарун патал виринрай лукъманар гъизвай. Ингъе садавайни адаз чара ийиз жезвачир.

Тлапахъанди гъайи хапла тлуьр хандин хъи лагъана: «Пагъ, им вуч хъсан хапла тир. Аламагдин дад авай адахъ. Гъалал хуьрай чранвайдаз. Ам вуж ятла атурай кван зи къилив».

Тлапахъанди тадиз Къасум хан-

дин хъин къилив ракъурна. Ам акурла хандин хъи жузуна:

– Вуна чранвай хапладин твар вуч я?

– Пахлад къафун, – лагъана жаваб гана Къасума.

Хандин хъи датлана хуьрекдин тарифарзавай. Ингъе цларикай куьрсарнавай яракъар, иер гамарни сумагар акур Къасуман фикир-хиял яргъариз фенвай. Вилер цава аваз садлагъана адан квач галклана, ам дуьз хандин хъин юкъван тарцел ярх хъана. Хандин хъей ахътин цлугъ акъатна хъи, гъарайдал адан буба атана. Ада вичин гъилибанрив Къасум къаз туна. Кичле хъайи вах стхадин гардан къуна шехъна.

И члавуз хандин хъи:

– Зи юкъваз ада вучнатла чидач, ингъе зи квачери чил къаз-вай хътинди я, – лагъана меселай къарагъна.

И кар акур виридан пагъ атлана. Хандин вилерай хвешивилин накъвар авахъна.

Мягътел хъайи ханди Къасумаз лагъана:

– Чан хва, вуна чун чи мураддив агакъарна. Гила ви риклиз вуч кланзаватла лагъ. Пул кландатла пул, квал кландатла квал.

Ингъе Къасуман пулунани дараматда вил авачир. Адан рикли хандин руш къунвай. Аквар гъаларай, рушазни адакай хуш атанвай. Къасума вичин рикляй физвайди хандиз лагъана. Гафунлай элячлиз тахъай ханди разивал гана.

Гъа икI, кар алакъзвачир Тентес Къасум багъа паяр гъаз, къвалал хандин руш алаз хуьруьз хтана. Бубадинни дидедин хвешивилин и къил, а къил авачир. Гъа чвалалай мад садани гададин тентесвиллин синихар авунач.

АЗИЗРИН Севда

Риклел хуьх!

ЦЛИЙИ ГАФАР ТУЬКЛУЬР ХЪУН

Лезги члала цлийи гафар арадиз гъизвай са шумуд къайда ава. Абурукай сад тикрар жезвай дибрикай цлийи гафар туьклуьр хъун я. И къайда вични пуд чкадал пай жезва.

МИХЪИ ТИКРАР ХЪУН

И къайдадиз «редупликацияни» лугъуда. Михъи тикрар хъунин къайдадив цлийи гаф туьклуьр жедайла диб авайвал тикрарда, амма адан мана-метлеб дегиш жеда: *члар-члар; пуд-пуд; куз-куз; хуьурез-хуьурез; кичлез-кичлез; лугъуз-лугъуз* ва мсб.

«ТАПАН» ТИКРАР ХЪУН

И къайдадин куьмекдалди цлийи гаф туьклуьр жедайла, вилик къезвай гафуниз гъадав къадай тай, амма вичикай члала къилди менфят къачун тийизвай сесерин комплекс жагъурда. Адет яз ахътин «тапан» паяр тир гафар /м/, /ш/ ва са бязи дуьшуьшра /п/ сесинилай гатлунда. Месела: *чай-май; хъач-мач; куьлуь-шуьлуь; уь-муь; шурт-пурт; чит-мит; къал-къиж; мехъер-шехъер; шулугъ-мулугъ* ва мсб.

Бязи гафарикай и къайдадалди цлийи гаф туьклуьриз жедач. Месела: *мух, мум, мел* ва мсб.

«Тапан» тикрардин къайдада арадиз атай гафунин мана-метлеб халис гафунин манадин тайинвал зайиф хъун яз гъисабна кланда.

АКАХЪАЙ КЪАЙДА

Акахъай къайдадикай – аффиксди алава ийизвай тикрар хъуникай лезги члала гегъеншдиз менфят къачуда. И члавуз алава такъатар яз суффиксикай, префиксикай, инфиксикай, эхиррикай, **-ни** союздикай менфят къачуда. Месела: *квалба-квал; чирхчир; жузун-качун; гзафни-гзаф; вахт-вахтунда; бахта-бахт; къилера-къил; хупни-хуп; къилни-къилихъ; къулу-къулухъ* ва мсб.

АЛИБЕГ ФЕТЯГЬОВ РИКИЕЛ ХКИДА

Алай йисан сентябрдин эхирра Бакуда «Самур» газетдин коллективдини Россотрудничестводи санал члехи мярекат кыле тухуда. Лезги халкыдин твар-ван авай кылемэгъли, чи классик Алибег Фетягъов дидедиз хыйи 110-йисан юбилейдиз талукъарнавай нянида шаирдин умуьрдикайни яратмишунрикай рахада, адан шиирар хуралай клелда, халкыдин манийрихъ яб акалда.

И мярекат хъсан еридинди хъун патал

«Самур» газетдин коллективди чи ватанэгълийриз и карда мукъувай иштирак авун патал эвер гузва. Куь марагълу теклифарни фикирар чав агакыара! И проектдив агат, жуван алакьунар кьалура, играмибур!

Мярекатдикай репортаж «Самур» газетдиз ва ютуб каналдиз акъудда.

Мярекатдал шиир келиз, мани лугъуз, шикалар ягъаз, видео члугъаз кланзавайбурувай агъадихъ галай нумрадиз зенг авун тлалабава: 012 432-92-17

ГАФАРГАН

Квегьер – сифте хазвай цегъ
Кветлекъ – недай хъчарин сорт
Кунат – эйбежер кас
ХъмуцI – чиркинвал
ШепI – сун гъаларин гъвечIи чанта
Кигун – хърак кларасар кутун
КукIунтах – букIуш
Куфун – секинвал
Къажир – къузгъун
КъветI – къвалак квай буш чка
КIалум – члехи куьшуь
КIармутI – силин фу
КIуькIуь – гъвечIи гичин
Мерф – туьрездин кыл
Миткъал – ужуз сая чит
Парапул – чепелукъ
Пунукъ – яцIу якларин итим
Пур – чеб акъуддай тIеквен
Пшекъ – кьелечI лаваш
ШепI – гъвечIи сун чанта
Сакъав – гъайванрик жедай азар
Семси – сиристав
СинкIил – регъуьн клун
СпIра – пурни

«КЪАЙИ РАГЪ» ВИЛИВ ХУЪЗВАЙБУРУЗ!

Алатай йисан эхирра чIугуна куьтгъгнавай «Къайи рагъ» фильм вилли хуъзвайбур гзаф ава. Лезги чIалал сифте яз чIугунвай и кьве сятдин фильм алай йисан мартдиз кьалура кланзавайди тир.

Презентация Бакудин Низами кинотеатрда кыле фена кланзавай. Ингъе пандемияди гзафбурун хъиз, чи планарни чIурна. Карантин куьтгъ хъун кумазни чна фильм кьалура. Ахпа ам ютубдани эцигда. Вирибуру хъиз, чнани – фильм туькIуьрнавайбуруни а югъ

вилли хуъзва. Са къадарни сабур хъийин, «Къайи рагъ» экранриз акъатдай югъ яргъал фидач.

Чна кьез виликамаз хабар гуда. Къевай агъадихъ галай нумрадиз зенг авуна чхъ галаз алакъа хуъз жеда: 012 432-92-17

ADINI YAŞADACAQ

Hörmətli redaksiya! "Samur" qəzetinin daimi oxucuları kimi bir məsələ haqqında fikirlərimizi bildirmək istəyirik. Redaksiya əməkdaşlarının xalqa görəkli kitabları çap etdirməsi bizi sevindirir. Bu baxımdan "Ləzgicə-azərbaycanca lüğət" və "Azərbaycanca-ləzgicə lüğət" kitablarını xüsusilə qeyd etmək olar. Gərgin axtarışların bəhrəsi kimi hərəsi bir neçə il ərzində hazırlanan, dilçilik elminə töhfə olan bu lüğətlər artıq yüzlərlə insanın stolüstü kitabına çevrilib.

miz Nəriman Həsənzadə yaxşı deyib:

*Ömür dediyimiz uzun ya qısa,
Dostum, bir sözüümü sən saxla yadda.
Bəlkə də nə qədər xatırlanırsa,
O qədər yaşayır insan həyatda.*

Hər birimiz kitabı oxuyub kövrəldik. O, bizə həyatdan nakam köçmüş elcanlı bir gənc haqqında dastanı xatırlatdı. Burada Aydının qısa və mənalı ömür yolu, doğmalarının, dostlarının, müəllimlərinin, onu tanıyanların xatirələri elə təsirli qələmə alınmış ki, kitab onu əlinə alan hər kəsi mütəəssir edir. Bu yazılarda Aydın qohumcanlı, dostcanlı olması, təbiətə, vüqarlı Şahdağa, doğma yurdu olan Qusar rayonunun Xürel kəndinə böyük sevgisi çox təbii təsvir olunub. Həm bu gəncə, həm də doğma Qusara həsr olunmuş şeirlər və şəkillər kitabı daha da oxunaqlıdır.

Kitab eyni zamanda nümunəvi valideyn-övlad münasibətlərinə əks etdirdiyinə görə maraqlıdır. Valideyn üçün ən böyük dərd övladını itirməkdir. Bu dərdə dözmək çox çətindir. Ona görə də Aydın Allahdan rəhmət, valideynlərinə isə səbir diləyirik. İnanıqlı ki, həm bu kitab, həm də Rauf müəllimin doğma kəndində inşa etdirdiyi "Aydın" məscidi həyatdan vaxtsız köçmüş gəncin adını uzun müddət yaşadacaq.

İmran RZAYEV,
"Samur" Ləzgi Milli Mədəni Mərkəzinin sədri,

Məmmədəğa SƏRDAROV,
AMEA Fəlsəfə İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru,

Natiq ƏLİYEV,
Qidrotransproyekt Elmi-Tədqiqat Mərkəzi MMC-nin direktoru,

Balamirzə HƏMİDOV,
əməkdar müəllim,
Mobil QASIMOV

ДОБРЫЕ ВЕСТИ

ДУША РЕСТОРАНА

62-летний гамбциец Али Сонко 14 лет работал посудомойщиком в известном датском ресторане Noma, а совсем недавно его назначили полноправным совладельцем заведения. Совладельцы уверены, что Али заслужил долю в их бизнесе, потому что стал настоящей «душой и сердцем ресторана», и коллектив ресторана полностью поддержал решение руководства.

ЧУДО-ШКАФЧИКИ

Жительница Техаса помогает нуждающимся с помощью обыкновенных шкафчиков. Ее концепция проста: каждый может положить туда вещи первой необходимости или взять их бесплатно. Теперь люди заполняют эти чудо-шкафчики подгузниками, школьными принадлежностями, средствами личной гигиены и едой.

ЗАТЕЯ ПОДРОСТКА

Подросток по имени Тео Куини выращивает мангровые деревья, чтобы затем высадить их на место уничтоженных ураганом. Эта затея имеет большую цель – помочь защитить землю от эрозии и последствий будущих стихийных бедствий.

Тео Куини знает ценность береговых растений. После урагана Ирма, который обрушился на Флориду в сентябре 2017 года, юноша был поражен вызванными бурей разрушениями, но особенно его беспокоило состояние мангровых зарослей.

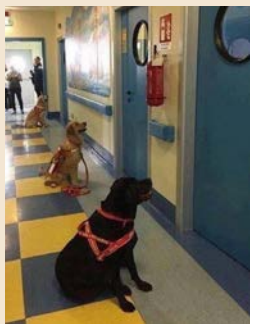
Мангры – это группы деревьев и кустарников, корни которых погружены в воду. Они играют важную роль для сохранения окружающей среды. Деревья стабилизируют береговую линию, помогая уменьшить эрозию от штормов, волн, приливов и течений. Их сложная корневая система – это убежище для рыб и других существ, которые находят там пищу и спасение от хищников.

«После урагана осталось огромное количество поломанных мангровых деревьев, смешанных с водорослями и мусором. Их хотели собрать и вывезти на полигон на грузовиках. Я понял, что в процессе очистки вся Южная Флорида лишится тысячи мангровых зарослей», – говорит Тео.

На крыше дома в Майами Тео Куини вырастил 524 мангровых саженца в ведрах на 5 галлонов.

НЕОБЫЧНЫЕ ПОСЕТИТЕЛИ

В детской больнице в Риме собаки с терпением ждут, когда их впустят в палаты к больным детям. В терапевтических целях в больнице практикуется такое общение между маленькими пациентами и специально обученными собаками.

САМУР
Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA

Redaksiyamızın ünvanı: AZ 1073
Bakı, Mətbuat prospekti,
"Azərbaycan" nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
www.samurpress.net
www.sedagetkerimova.com
e-mail:sedagetkerimova@gmail.com

Hesab nömrəsi:
AZ03NA-
BZ0135010000000002944
Azərbaycan Beynəlxalq
Bankı "Mətbuat" şöbəsi
kod 805142
VÖEN 9900001881

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Mətbuat
və İnformasiya Nazirliyində
qeydə alınıb.

Qeydiyyat nömrəsi - 78

İndeks: 5581
Sifariş: 1906
Tiraj: 2000
Tel:(012)432-92-17

"Azərbaycan" nəşriyyatında çap olunmuşdur.